

**ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ФИЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „РУСКА ФИЛОЛОГИЯ“**

ЗОЯ ГЕОРГИЕВА ИВАНОВА

**ПАМЕТ И СЕБЕПОЗНАНИЕ В ЕГОТЕКСТОВЕТЕ НА
РУСКИ ПИСАТЕЛИ ЕМИГРАНТИ ВЪВ ФРАНЦИЯ
(ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“

Област на висшето образование: 2. Хуманитарни науки
Професионално направление: 2.1. Филология
Докторска програма: Руска литература

Научен ръководител: доц. д-р. Румяна Кръстева Евтимова

**ПЛОВДИВ
2022**

Дисертационният труд е обсъден на разширено заседание на Катедрата по руска филология при Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на 15.11.21 г., като е одобрен и предложен за публична защита.

Настоящият дисертационен труд със заглавие „Памет и себепознание в еготекстовете на руски писатели емигранти (първата половина на XX век)“ е с общ обем от 242 страници. От тях 220 са основен научен текст, съдържащ увод, две глави и заключение. Първа глава е съставена от две части, а втора – е организирана в три части.

Останалият обем от 22 страници на изследването включва използвана литература, възлизаща на около 200 заглавия научни, документални и художествени текстове.

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на 08.02.2022 г. в 14:00 ч. в зала „Компас“ на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Ректорат, ул. „Цар Асен“ № 24.

Научно жури:

Външни за ПУ

проф. д-р Ренета Ванкова Божанкова

СУ „Св. Климент Охридски“

Професионално направление 2.1. Филология (Руска литература на 20. и 21. век)

доц. д-р Румяна Кръстева Евтимова

СУ „Св. Климент Охридски“

Професионално направление 2.1. Филология (Руска литература на 20. век)

доц. д-р Пламен Тодоров Панайотов

ШУ „Епископ Константин Преславски“

Професионално направление 2.1. Филология (Руска литература на 20. век)

Вътрешни за ПУ

доц. д-р Златороса Найденова Неделчева-Белафанте

ПУ „Паисий Хилендарски“

Професионално направление 2.1. Филология (Френска литература)

доц. д-р Николай Михайлов Нейчев

ПУ „Паисий Хилендарски“

Професионално направление 2.1. Филология (Руска литература на 19. век)

Резервни членове

проф. д-р Светлана Стойчева Андерсон

НАТФИЗ „Кр. Сарафов“

Професионално направление 2.1. Филология (Теория и история на литературата)

доц. д-р Дияна Василева Николова-Багалева

ПУ „Паисий Хилендарски“

Професионално направление 2.1. Филология (Западноевропейска литература)

Материалите по защитата са депозираны в университетската библиотека.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Увод	3
2. Първа глава <i>Теория и историография на феномена руска емиграция и на понятието еготекст</i>	
2.1. Феноменът руска емиграция (<i>първа вълна</i>) – характер и особености ..	13
2.2. Еготекстът като място на памет и модус на себепознание.....	40
3 Втора глава <i>Памет и себепознание</i>	
3.1. Моделът на себепознание на З. Гипиус през паметта в еготекста „Живи лица“	85
3.2. Еготекстът на М. Цветаева „Автобиографична проза“ като място за памет и път към себепознание.....	133
3.3. Владислав Ходасевич: памет и себепознание в „Некропол“	178
4. Заключение	216
5. Използвана литература	220

УВОД

Паметта, историческите процеси и литературата са в отношения на непрекъснато взаимодействие и взаимосвързаност. Емигрантската вълна, отключена от Октомврийския преврат през 1917 година и продължена от последвалата го Гражданска война в Русия, е благоприятна основа за появата на наративни конструкции, обединени с понятието със събирателен характер – *еготекст*. Те като места на завещаната на читателите памет са мостът към духа на миналото и индикират линията на себепознанието на авторите. В еготекстовете на руските писатели емигранти от *Първа вълна* се преосмисля и осъзнава от позицията на настоящето и през личната им перцепция атмосферата на литературната епоха на Сребърния век и ролята, която пишешите изпълняват в културното ѝ поле.

Обект

Обект на настоящото изследване са публикуваните в условията на емиграция произведения: *Живи лица* на Зинаида Гипиус, издадени през 1924 г., *Автобиографична проза* на Марина Цветаева, написана между 1933 и 1936 година и *Некропол* на Владислав Ходасевич, завършена през 1936-та. Първите две произведения са преведени и при цитиране са използвани българските им аналози. Третата книга до момента на писане на настоящия труд няма преводно издание на български език, поради това е използван електронният ѝ вариант на руски.

Предмет

Заглавието на дисертационния труд съдържа в паратекстовото си поле и **предмета** на изследване, а именно **себепознанието и паметта** на посочените по-горе писатели в контекста на маркираните вече творби.

Цели и задачи

Целта на настоящото изследване е да се презентира постигането на себепознанието от писатели емигранти във Франция от *Първа вълна* през паметта за миналото, материализирана в техните еготекстове. Така поставена, целта предполага и изпълнението на определени основни **задачи**:

1. прецизиране на **терминологичния апарат**, което изисква изясняване на понятията: **емиграция** от *Първа вълна*, диаспора, Задгранична Русия; **еготекст**; **памет**, ритуали на памет;

2. анализ на неологизмите **егодокумент и еготекст**, като се определят критериите, по смисъла на които едно произведение би могло да се припознае като *еготекст*;

3. уточняване и конкретизиране на **жанровите форми**, заемащи място в полето на *еготекста*;

4. представяне на **панорамата на литературния живот** на руските писатели емигранти във Франция, за да се контекстуализира основната проблематика, а именно селекцията на конкретните творци и на съответните им произведения, разпознати като еготекстове;

5. изясняване на конкретните **проявления на феномена памет**, начините на въвеждането ѝ и на експликация в избраните еготекстове;

6. изследване на похватите и средствата, които писателите използват и прилагат в процеса на **постигане на себепознанието**.

Идеята за себепознанието е инспирирана след прочита на философската автобиография на Н. Бердяев „Самопознанието“.

Теоретични и историографски източници

Едни от основните **теоретични и историографски източници**, включени в използваната литература и свързани с изясняването на същността и характера на **емиграцията от Първа вълна** са: „Допрос с пристрастием. Литература изгнания“ на Б. Хазанов, Дж. Глед, „Изгнание как посланье. Эстезис и этос русской эмиграции“ на О. Демидова, „Руската емигрантска периодика в България (1920-1922)“ на Х. Манолакев, „Миссия русской эмиграции“ на М. Назаров, „Место антропологии в эмигрантологических исследованиях“ на Л. Суханек, „Художественно-культурная жизнь белоэмигрантов в Стамбуле“ на Т. Олджай, и други.

Компонентата за експатриацията в настоящия труд е повлияна от идеите, формирали се в резултат на епистоларен диалог с известния руски емигрантолог – професор Олга Демидова.

По пътя към идентифициране на семантиките на понятието *еготекст* настоящото изследване се основава на различни **теоретични източници**, сред авторите на които се открояват имената на: Р. Декер, Р. Урбан, Л. Гинзбург, Т. Колядич, М. Бахтин, Ю. Лотман, Ю. Зарецки, П. Рикьор, Ф. Гаспарини, Ф. Льожън, М. Михеев, Л. Луцевич, А. Кравцов, И. Бондар, Я. Андреева, М. Велева, М. Георгиева, и други.

Феноменът **памет** не е обследван в отделна част от научното съчинение, а е вплетен в контекста на частта за М. Цветаева и е проучен през оптиката на теоретици като: П. Рикьор, П. Нора, Ж. Сартр, Р. Козелек, А. Бергсон, Ю. Степанов, Я. Асман, Л. Муфазалова, Р. Лахман, Е. Герон, М. Халбвакс и други.

Т. Пахмус би могла да се разпознае като една от малкото изследователки, посветила се на задълбочено и последователно проучване и анализиране на личната и творческата биография на **З. Гипиус**, на епистоларията ѝ и на метафизичното в нейните концепции. Сред имената на едни от първите най-последователни изследователи на **М. Цветаева** се открояват тези на съветските литературоведи А. Саакянц и И. Кудрова, а като представители на

съвременното поколение учени, посветили богат научен материал на прозата ѝ, биха могли да се посочат: Н. Богомолов, О. Калинина, Н. Волска, Д. Богатирьова, С. Бунина, М. Кучумова.

„Некропол“ на Вл. **Ходасевич** е обект на анализ на учени като О. Ткаченко, Н. Шчейникова, П. Успенски, К. Съоке, С. Колесников и други, които разглеждат живототворческите модели на портретираните от автора лица, формирането на творческото самосъзнание на мемоариста и автобиографичното начало в произведението.

Методи на изследване

В дисертационния труд приложените **методи** на проучване са с комплексен характер, сплав от теоретични и емпирични подходи. Така например, **историко-литературният** метод е свързан с посочването на концепциите и постиженията на различни теоретици и историци на литературата. Илюстрирана е еволюцията на представата на изследователите за понятията *егодокумент* и *еготекст*. При характеризирането на феномена емиграция е използван **историческият** метод с техниките му на **анализ** и **синтез**, както и свързаните с тях подходи на **абстрахиране**, **конкретизация** и **обобщение**. Чрез аналитичните подходи са идентифицирани различни явления и процеси като феноменът на паметта и развитето на себепознанието при отделните автори. Анализът в дисертационния труд е пряко свързан и с **интерпретативния** метод, чрез който констатирани явления се обясняват и тълкуват. В настоящия текст е включен и **компаративният** метод в съчетание с **дедуктивния** подход, при който се обследва даден проблем от общото към конкретното, а на места е допуснато и използването на **индуктивната** практика на проучване от частното към общото. Сравнителният метод е свързан с идентифицирането на сходства и разлики, с осъществяването на аналогии с когнитивна цел и е приложен както в първа, така и във втора глави. Освен това, при разглеждането и разбора на емпиричния материал са използвани **биографическият** метод, както и **психобиографическият**.

От **емпиричните** методи са приложени следните практики: анализ на текст, проучване на източници, на критическа литература, на подбор и селекция, на цитатност, оценка и ретроспекция.

Актуалност на научната тема

Темата на дисертационния труд е изключително актуална и е обект на изследване на учени от различни страни. Във Варшавския университет през 2005 г. се разработва научен проект „*Его-документ* и литература“, представен в цикъл от международни конференции. У нас също се забелязва повишен интерес към проблема за паметта и себепознанието, за което свидетелстват проведените международни конференции в СУ „Св. Климент Охридски“, на 4–

5 ноември 2019 г., по проект „Текстове от маргиналията: памет и употреби“ и на 17–18 ноември 2021г. под заглавието „Литературни форми на границата между документално и художествено“.

След отварянето на архивите на писателите емигранти, изследователите насочват вниманието си към проучване и анализиране на епистоларното и мемоарното им наследство.

Огромен е приносът и на известния учен структуралист Цв. Тодоров, събрал в книгата „Живот в огъня“ както публикувани вече материали от архивите на Цветаева, така и неиздадена и непреведена преди неговата книга епистолария на поетесата.

ПЪРВА ГЛАВА

Теория и историография на феномена руска емиграция и на понятието *еготекст*

I

Феноменът руска емиграция (*първа вълна*) – характер и особености

В рамките на тази част от дисертационния труд, както става ясно от заглавието, се разглежда руската емиграция от *Първа вълна*. Навсякъде в изследването се използва терминът емиграция, а не имиграция, тъй като се акцентира върху „Изхода“, върху процеса на напускане на родината и виртуалното ѝ пренасяне на територията на страните на разсейване. Макар и голяма част от писателите от *Първа вълна* да не приемат статута на възвръщеници, те не се интегрират в страната на пребиваване и не се разпознават като имигранти, а се определят като емигранти, надявайки се на завръщане и се стремят да съхранят своята култура, език и традиции. В полето на руската емигрантология също се открояват като емигранти, което в натоящото изследване не се оспорва. Би могло да се допълни, че благодарение на „нансеновските паспорти“, руските емигранти във Франция узаконяват своето пребиваване там, без да приемат чуждо поданство. Този факт е и с психологически ефект, тъй като те не прекъсват връзката с корените си.

Посоченото по-горе може да се илюстрира с речта на Бунин „Миссия русской эмиграции“ от 16 февруари 1924г., изнесена в Париж, в която той обобщава както статута, така и причините за феномена емиграция: „Ние сме емигранти - думата „emigrer“ ни подхожда повече от всякога. В огромното си болшинство ние не сме изгнаници, а именно емигранти, т.е. хора, доброволно напуснали родината си“ (Бунин 1924: е.р.).

В тази първа част, посветена на емиграцията от *Първа вълна* се обговаря понятийния идиолект на изследването.

1. Разглеждат се и се обобщават становища за **основни понятия** като **емиграция, диаспора, задгранична Русия**. В съгласие с концепцията на Д. Лесневска **емиграцията** се разглежда като „миграционни потоци“, **диаспората** – „единна етническа и културна група от руснаци“, а „**задгранична Русия**“ е по-широко понятие, представляващо „рускоезична многонационална съобщност, състояща се от много диаспори от различни етнически групи“ (Лесневская 2013: 23-24, 27). В дисертационния труд присъстват и концепциите на други учени за емиграция и диаспора. Тук ще посоча И. Дмитриева, която в изследването си „Русская литературная диаспора в славянских странах (Чехословакии, Югославии, Болгарии) в 20-30 годы XX века“ дефинира понятията „**руска диаспора**“ и „**емиграция**“ (Дмитриева 2005: е.р.). Тя определя емиграцията, като „**отпътуване**“, „**изселване**“ от една в друга

държава и я класифицира като доброволна, принудителна и по необходимост, според наличието или липсата на свободна воля при напускане на родината. Посочва и естеството на причините за появата ѝ. Те могат да бъдат от политически, икономически, етнически, религиозен, личен и културен характер. Според определението в нейното изследване „диаспора“ е „разсейване“ на населението на дадена страна или по-точно житейското му компактно пребиваване и съществуване на територията на различни държави (Дмитриева 2005: е.р.).

Понятиятният ред на емиграционните явления при О. Демидова се организира в терминологичен апарат, в чиято структура те са обвързани с обществено-историческите условия и с осъзнатата воля на определен човек или група индивиди да напуснат родината си.

Явлението *изселване* е институционално легитимирано, неговите механизми се задвижват от определящата воля и решение на представителите на властта за принудително напускане на територията на страната на отделни индивиди или група от хора. Понятието *бежанство* присъства в в конвенционалния си смисъл, като експатриация в името на спасение на човешки живот. Със статут на емигранти се регистрират и т. нар. *невъзвращенци*. С този термин Демидова обединява онези заминали зад граница индивиди, които са с ясна интенция за окончателно напускане на родината. Изследователката съпоставя емиграцията с процеса на репатриация, която тя подробно проследява, тъй като част от емигрантите се завръщат в Русия между 1920 и 1940 г (Демидова 2015: 7-15). Темата за репатриацията не е в полето на настоящия труд.

2. В първа част се разглежда още и **съставът** на напусналите отечеството, който е многообразен и включва **всички прослойки** на руското общество, в това число представители на императорския двор, на белогвардейците, на интелгенцията, на лишените от всякакво имущество и от средства за препитание хора.

3. Обговарят се основните **подбуди и мотиви** за експатриране, които са от различно естество. В решението си да напуснат родината, част от бъдещите емигранти е направлявана от идеята за собствено спасение, т.е. **по причини предимно от екзистенциален характер**. Към тази група може да отнесем, например, представителите на императорския двор, на Бялото движение и т.н. Други избират съдбата на емигранти поради **несъгласието** и непримирението си не само **със социално икономическите условия на живот**, но и с **идеологическите представи, възгледи и действия на новата власт**. Част от експатрираните се надява зад граница да **продължи борбата срещу болшевишкия режим**, който като антитеза на традициите и установените ценности, потиска свободата на руския дух.

Н. А. Бердяев, Ф. А. Степун, П. А. Сорокин, Н. О. Лоски и други, наброяващи общо 300 философи, мислители и учени са прогонени от родната си земя, качени на т.нар. „философски параход“. Те с неохота, **против**

волята си напускат своите домове, несъмнено, споделяйки думите на Степун, че вроден дълг на децата е да останат при „тежко болната си майка – Русия“ (Гаврилов 2017: е.р.).

Голяма част от творците на словото като Гипиус, Гул, Берберова, Бунин, Струве, Бицили и други напускат пределите на родината си с **патоса на мисионери**. Те живеят с усещането и убеждението за своето предназначение да бъдат участници в процеса по съхранение на самобитността на руската култура, на своята идентичност чрез родния език и литература в условията на друг географски и исторически контекст. Като „изнасят Русия“ писателите в емиграция се консолидират около тезата, че спасяват родината си, поради съмнението, че културата в Русия е обречена на гибел от новите болшевишки ръководители.

За Н. Бердяев мисията, отнасяща се до спасението на Русия не е конвергентна на възраждането на културата. Мисията според него, е свързана с религиозното съзнание на народа, белязано от есхатологизма, определящ същността на руската идея. Философът Г. Флоровски също провижда в християнството „единствения път на истинското знание“ (Виж Димитрова 2010: 314).

Б. Хазанов синтезира основния мотив на емиграцията от *Първа вълна* по следния начин: „Първата емиграция, въпреки всичките си вътрешни разногласия, беше единна в представата си за това, че е изнесла от пожара и бесовството някакво вечно наследство на Русия, че спасява нейната чест и култура“ (Глэд, Хазанов 2001: 214).

4. **Характер** на руската емиграция от *Първа вълна*. В настоящото изследване се споделя мнението на редица емигрантолози, според които руската емиграция от *Първа вълна* е уникална. Нейната безпрецедентност се изразява в **духовно-културния** ѝ характер.

5. **Вектори на миграционните потоци от Първа вълна**: турски, балкански, европейски, прибалтийски, североамерикански, южноамерикански, източен, австралийски.

6. **Аспекти на миграцията**: философски, психологически, сантиментален, антропологичен, нравствен.

Философската страна на миграционните процеси от една страна е обвързана с аксеологичната и екзистенциалната им първопричина, резултат от загубата на родината, на ритъма и смисъла на доемиграционния начин на живот, а от друга – се основава на модела на паметта и на човешката менталност.

Психологическата страна засяга душевната перцепция на мигранта, травмата и адаптацията към постпромените и влияе на интенциите му за „етническа самоидентификация и самоопределение“ (Гуревич 2004: е.р.).

Сантименталният аспект е резултат от психологическите метаморфози и маркира емоционалната кондиция на мигранта.

Антропологичната¹ същност се изразява в оформянето на нови, модифицирани човешки идентичности. Биосоциалната природа на емигранта също се моделира под въздействието на новото общество и на чуждата околна среда. Вилхелм Райх, например, използва понятието екологическа антропология, обект на чието изучаване е човекът в неговото взаимодействие с околната среда (Райх 2011:101). В този контекст може да се допълни, че емигрантът от една страна се лишава от въздействието на родния си хабитат (природа, климат, географски особености), а от друга – попаднал в условията на новата битийна среда, не я разпознава като своя, а като непозната, чужда, към която ще трябва да се адаптира.

Нравственият аспект на емиграционната култура изразява отношението между емигрантите и стремежа им към запазване на нрави, ритуали и аксеология. Немалка част от представителите на диаспората се ориентират към общностен начин на живот. С тази цел се обособяват квартали, населявани от хора с една и съща народностна или с еднаква етническа принадлежност, които създават своя трибуна за културна изява чрез организирането на руски издателства, основават обединения, съюзи, салони, организации, за поддържане на континуитета в съхраняването на руските традиции.

7. Запазване на **руската идентичност**. Културата от миналото, възпитаваните от нея ценности и езикът са реалните духовни придобивки, които могат да компенсират загубеното отечество.

Емигрантските издателства за периодика са един от основните инструменти за генериране на идеи, за осъществяване на културната приемственост и за запазване на езиковата идентичност на емигрантите. Новото културно съзнание, лишено от реалното присъствие на родината, я превръща в ментален интериор, в който позиционира основни топоси, любими хора и вещи. В това съзнание на емигранта присъстват вече два локусни варианта, в резултат на взаимодействието на предишната и на настоящата култура, което задава и тона на променения облик на емиграцията. Единият „локус“ е добре познат – неделима част от останалото в миналото и генетично заложено родно битие, а другият – свързан със съществуващата в настоящето реалност (Демидова 2015: 47, 50). Принадлежащият на миналото локус, възкресява в съзнанието на емигранта мотиви от Русия, образи на родни топоси, на

---

¹ Виж изследването на полския учен Л. Суханек „Место антропологии в эмигрантологических исследованиях“, 2013, 12-21, който е автор на термина емигрантология, както и на концепцията за тази наука, чийто обект на изследване е емиграцията. Според него в периода на емиграция философията на човека се променя под въздействието на новата среда, тъй като „природните фактори“ под влияние на които индивидът се е формирал, вече не му въздействат в същата степен. Един от ракурсите на изследване на младата наука (емигрантология) е проблемът за емигранта като антропологичен тип „homo emigrantus“ с този термин ученият допълва редицата на „homo socialis, homo oeconomicus, homo religiosus“ (Suchanek 2012). Този цитат е от доклада на Суханек изнесен за конгреса на славистите в Минск със заглавие „Homo emigrantus — из наблюдений над русской антропологией XX века“ (Suchanek 2012: 147–154).

съществували сдружения, на литературно-светски салони и други. Би могло да се допълни, че тези образи са носители на културни матрици, на идейни и естетически концепции, битували в модела на доемиграционния етап. Те като експликация на целия останал в миналото живот са духовният багаж на емигранта, моделиращ неговата идентичност и легитимират присъствието му в новата среда, преоткриват се в ономастичната реконфигурация на доемигрантски обединения, като например: „Зелена лампа“ в Париж, Цариградския цех на поетите, „Цех поетов“ в Берлин, в Талин, в Париж, „Акме“ в Харбин и други. Това ономастично реконструирание на съществували родни творчески и професионални съюзи и обединения има за цел да индивидуализира, да маркира неповторимостта на литературно-интелектуалната част от цялото – Русия, да придаде на паметта материален и прагматичен израз. В литературен план се създават спомени, организират се творчески вечери и четения, честват се празници и юбилеи.

В заключение може да се посочи, че реконструирани от писателите в емиграция, ономастичните решения са един от белезите за **идентификация**² на руската емиграция като явление. Като локуси на руската култура и литература функционират салоните на семейство Винавер, на Цетлини³, Домът на изкуствата в Берлин, Клубът на писателите в немската столица и други (Демидова 2015: 41). Продиктувани от желанието за сплотяване и правна защита се образуват Съюзи, които в представата на „държавата без граници“ играят роля на институционален стълб – опора за своите граждани.

---

² Според П. Рикьор идентификация е предоставянето на „възможност на другия да разпознае в лоното на цяла гама отделни неща от един и същи тип това, за което имаме намерението да говорим“ (Рикьор 2004: 47). Рикьор разглежда като референт на идентификация личността, а тук, в настоящия труд – руската емиграция. Той разграничава процедури, с които се индивидуализират индивидите. Тези процедури са обединени в три категории, под названието „оператори на индивидуализация“. Едната категория извежда като определителни описания, в другата отграничава собствените имена, а в третата – поставя личните местоимения, наречията за място и за време. Собствените имена за разлика от личните местоимения са т.нар. постоянни индикатори. Ако концепцията на Рикьор се приеме за базова рамка, то в нея може да се включи и друг конкретен анализ, като например този за емиграцията. Тя може да бъде индивидуализирана чрез ономастичната реконфигурация на доемигрантските наименования, които можем да отнесем към т.нар. постоянни индикатори. Към определителните описания могат да се отнесат следните индивидуализиращи примери: руска емиграция от *Първа вълна*. От една страна чрез определителното описание се класифицира явление като емиграцията, а от друга – то се индивидуализира, то е Първа, а не втора, нито трета вълна. Нещото се именува, за да индивидуализира и, за да се отграничи от друго подобно да се идентифицира. Към третата категория „оператори на индивидуализация“, вариращи или непостоянни индикатори, можем да отнесем прилагателното „чужд“, местоимението „свой“, наречията: „тук“, „там“, „преди“, „сега“ и други (Рикьор 2004: 47).

³ Виж Демидова 2015: 48. Изследователката представя дома на Цетлини като „локус на руско-еврейската култура в емиграция“. Изследователката посочва за основоположник на културното явление - руски литературен дом, този на Майкови, с.50.

8. **Париж – „столицата“ на руската диаспора.** Изследователката на руската емиграция в България, Г. Петкова посочва, че „маргинализирането“ на нейното битие „все повече ни затваря в статуквото на опозициите: емигрантски център-периферия, емигрантска сотлица – провинция...“ (Петкова 2010: 48). Тази териториално-битийна ситуация не е инцидентна. Териториално-административното разделение на Русия е деконструирано и условно подновено на територията на разсейването. То се проявява във фиксирането на главни центрове на диаспората, а като тяхна столица до 1940 година се оформя Париж.

В **заключение** би могло да се посочи, че руската емиграция от Първата вълна е своеобразна по характер. Визията на диаспората се определя не само от динамиката, интензитета и мащабността ѝ, но и от стремежа на експатрираните към съхраняване на основните маркери на националната идентичност – език, дух и култура, извън пределите на родното социокултурно и комуникативно пространство.

II

***Еготекстът* като място на памет и модус на себепознание**

Както вече бе отбелязано, условията на диаспората се оказват онзи благодатен фундамент, който стимулира появата на изключително голям брой мемоарни творби, епистолария, дневници, автобиографии, автобиографични романи, литературни портрети. Приемлива е идеята на Демидова, според която мемоарната литература не само отразява бита и битието на писателите емигранти, но е явен израз на оформеното „самосъзнание на диаспората“ (Демидова 2013: 115). Еготекстовете на авторите образуват едно хронотопно пространство, затова биха могли да се обследват като „единна летопис на емиграцията, в която всеки автор вписва своята страница“ (Демидова 2013: 115). В тази част дискурсът е ориентиран към изясняване същността на понятието *еготекст*, към поясняване на неговата нееднозначност и към акцентирание върху жанровото разнообразие в семантичното му поле.

1. Компонентите на думата *еготекст*

Самата дума *еготекст* е сложна и се състои от два компонента: *его* и *текст* и предполага текст за/на „аз - а“. *Еготекстът* кореспондира с его-то на създателя си, което позволява прилагане на първоличен и на третоличен маниер на повествование. За да се интерпретира природата на *еготекста*, разпознатата във връзката на двата му компонента, в изследването се използва концепцията на френския изследовател П. Рикьор. Той разглежда контакта между „акта на изказа“, който се възприема, като „акт на казване“ или в нашия

случай – текста и неговия локутор – „аз-а“, по два начина – рефлексивно и референциално (П. Рикъор 2004: 68). В референциален план – личността е обект на изказа или тя е в качеството на трето лице. При рефлексивния подход „аз-ът“ говори сам за себе си. Тъй като съществуват многообразни аспекти на разглеждане на понятието *текст* и свързаните с тях различни научни интерпретации, настоящото изследване се позовава на постиженията на руските структуралисти, които изграждат ново отношение към *текста* и по-специално на Тартуската школа, начело с Ю. Лотман, заемаща важно място в разработването на тази теоретична сфера.

И така, *текстът* в качеството на компонента на *еготекста* ще се разглежда не през оптиката на лингвистиката, а като художествено единство в писмена форма, което се явява носител на творчески замисъл, експлициран чрез индивидуалната естетическа система на автора и което се вписва в определен контекст или на епохата, или на някакви исторически събития, или на лични състояния и преживявания, т.е. притежава извънтекстови връзки.

2. Неологизмът егодokument

Понятието **егоdokument** за изненада на боравещите с него литературоведи е въведено от холандския историк Жак **Пресер** през петдесетте години на миналия век, за да съедини онези текстове, които са представлявали интерес за автора му като източници на информация за целите на историята. Новото понятие включва текстовете на автобиографиите, мемоарите, дневниците и личните писма.

Р. **Декер**, последовател на Пресер, определя егодokumenta като текст, където пишещият описва собствените си действия, мисли и чувства и откроява създаването на този неологизъм като „уникално събитие“ в холандския език (Dekker 2002: 13). Декер разширява рамките на понятието *егоdokument*, щрихиран от Пресер, като включва в полето му пътните дневници, личните бележки, които маркират спомени и тези, свързани с генеалогията. П. Бърг разпространява термина в Англия, а В. Шулце – в Германия. Наред с новия термин съществуват и други, които покриват в определена степен значенията му като: „животоописание“ (*life-writing*), което групира конвенционалните разбирания за биография и автобиография, „разказ за себе си“ (*self-narrative*), „*ego-document, self-testimony, first-person writing*“, „*l'écrit du for privé*“ (личното, частното писане), но според Ю. Зарецки *егоdokumentът* е първият и най-известен събирателен термин на източници като автобиографии, спомени, мемоари, дневници и писма от личен характер (Зарецкий 2012: e.p.). И така перцепцията на учените за *егоdokumenta* постепенно еволюира и от обикновен източник на сведения, този текстови конструкт надгражда функцията си, за да се трансформира в едно от основните средства, чрез силата на които авторите му се себеразкриват, самоопределят и себепознават.

3. Възникване на понятието *еготекст* – като синоним на егодокумента

Редът на егодокумента се надгражда с понятия като автодокумент, „документална литература и литература на документа, автореференциални текстове, **еготекстове**, *literature intime*“ (Демидова 2013: 113). От направените прочити на теоретичните източници, характеризиращи понятията егодокумент и *еготекст* се констатира, че **М. Михеев** въвежда понятието *еготекст*, като го изписва полуслято и го определя като „родово понятие“ на дневника, в границите на което включва също „ мемоарния текст“, писмата и автобиографиите (Михеев 2006: 5).

4. Разграничаване на понятията *еготекст* и егодокумент

И. Бондар в дисертацията си „Еготекст в творчестве Гюнтера Грасса“ **разграничава** понятието *еготекст* от егодокумент (Бондарь 2015: е.р.). В научния си труд Бондар, за разлика от Михеев, използва понятието *еготекст* вече като сложна дума. **В полето на *еготекста*** Бондар поставя всички повествования, които влизат в реда на „**мемоарно-автобиографичната проза**, независимо от жанровата им принадлежност“, както и онези наративи, които могат да се определят като „**автофикция**“ (Бондарь 2015: е.р.). Бондар дефинира *еготекста* като единна и завършена егоконструкция, която поставя в междуграничното пространство на документалната и художествената литература, разглеждайки я като пресътворяване на миналото от позицията на настоящето. **В полето на егодокумента** включва също **писмата и дневниците**, които, обаче, причислява към документалната литература, класифицира ги като незавършени и фрагментарни структури на образа на настоящето, което хронологично съвпада с момента на писането.

5. Критерии за класифициране на едно произведение като *еготекст*

В настоящия труд се споделя позицията на Бондар с уточнението, че в полето на *еготекста* може да се включат **онези повествования, които са свързани със себепознанието на техните автори**. Себепознанието е финалната степен, до която те достигат след саморазкриване на своята идентичност, което е процес на самопрезентиране в условията на обкръжаващата автора среда. Менталното споделяне, изповядване, общуване или спомняне на „аз-а“ е посоката, водеща към себепознанието.

Една творба се припознава като *еготекст*, когато:

5.1. формално е експлицирана като прозаична, а не стихотворна текстова конструкция;

5.2. авторът е наблюдател, свидетел или пряк участник в събитията и преживяванията, обект на повествованието;

5.3. всички имена и названия, използвани в нарацията да са ономастична реконфигурация на действителните;

5.4. събитията, случките и действащите лица в произведението не са плод на авторовата фантазия, а са реално съществуващи, при това в повечето еготекстове между писателя и читателя се установява внушение за достоверност.

Една от проявите на авторското начало е, когато творческият импулс за писане е насочен към самия себе си, т.е. оказва се в ролята на обект на интерпретация. В този случай авторското присъствие се конкретизира в **автобиографична компонента**, която се приема за присъщ на *еготекста* елемент.

5.5. Формата на повествование обикновено е първолична или третолична.

5.6. **Жанровата парадигма** на *еготекста* е разнообразна и многокомпонентна, както вече бе отбелязано, организирана от присъствието **на спомени, автобиографии, портрети**, със съответните им инвариантни форми. Автобиографиите се вписват в полето на *еготекста* със съответните варианти, сред които биха могли да се разпознаят философска автобиография, автобиографичен роман, автобиографична проза и други. Литературните портрети също не са лишени от разновидности, сред които се разпознават литературните силуети, сенки, портрети-среци и други. В полето му могат да се включат **дневниците с изповедален характер, както и някои видове писма**, които в качеството си на творческа експликация в първолична форма, разбулват скрити аспекти от психологията на „аз-а“, като изваждат на показ вътрешния му глас: съкровени мисли, преживявания, чувства.

5.7. **Еготекстът** е индивидуално творческо съчинение, чийто фундаментален и доминиращ източник е **паметта за миналото**, а не въображението.

5.8. Като други модалности на *еготекста* припознаваме **ретроспективността и субективността**. Документирането на паметта се осъществява в много от случаите от разстояние във времето между момента на пресъздаване на събитията или ситуацията и този на реалното им протичане. Това предполага и допуска в известна степен творческа подправеност на миналото и е препратка към субективната компонента на *еготекста*.

6. Еготекстът – място на памет на писателите емигранти от Първа вълна във Франция

6.1. **Обобщаващ преглед на руския литературен живот, организиран от заселилите се във Франция творци през първата половина на миналия век.** Той е концентриран основно в Париж и в предградията му, където пребивават и работят най-емблематичните писатели емигранти, които влизат в утвърдения Канон на руската литература от ХХ век. Панорамата на тяхното творческо битие отразява паралелното съществуване на различни естетически парадигми, станали повод както за възникването на нови обединения и салони, така и за сложните им взаимоотношения, породени също от поколенчески, идеологически и политически дисонанс. Известни като локуси на руската

култура в Париж са салоните: „Зеленая лампа“ на Мережковски, дома на семейство Цетлини и този на Винавер, както и обединенията „Парижская нота“, „Перекресток“, „Гатарапак“ и други.

6.2. Количествен ръст на корпуса от еготекстовете на руските писатели емигранти във Франция.

В диаспората се създават голям брой еготекстове, под различни жанрови форми като автобиографии, мемоари, дневници и писма с изповедален характер, както и литературни портрети. Многообемно е наследството от публицистични статии, некролози, автобиографични романи и разкази, издават се и немалък брой мемоарни очерци, есета, интервюта, анкети и т.н., които в рамките на един труд е невъзможно да се обследват. В качеството на емпиричен материал на настоящия труд са подбрани онези еготекстове, отливащи се с утвърдени приносни качества от научно-изследователските среди, а също така, са високо оценени по отношение на художествено-естетическата им стойност. Творбите, избрани след задълбочена селекция са: „Живи лица“⁴ на З. Гипиус, „Некропол“ на Вл. Ходасевич, а третият включен автор е М. Цветаева, тъй като името ѝ достойно се нарежда сред тези на най-ярките представители на руската литература. Естетическа призма в трите текста пречупва миналото през психологическото, оценъчното, емоционално-експресивното начала. Освен това, авторите следват сходна линия на паметта – тази за епохата на Сребърния век, за литературния живот и за сливането им с него. За емпиричен материал от Цветаева се ползват фрагменти от книгата „Живот в огъня“, „Автобиографична проза“ и „Спомени за поети“. И в трите произведения дискурсът е ретроспективен, а паметта на писателите за безвъзвратното минало и моделите им на себепознание са субективно експлицирани. Първоличната форма в организацията на текстовете и при тримата автори е доминираща. Цветаева определя творбата си още в паратекстовото пространство на заглавието като „Автобиографична проза“. През жеста на жанровото дефиниране, авторката заявява начина, по който ще се себепредставя и себепознава. Замисълът при подбора на еготекстовете в дисертационното изследване е подкрепен и от идеята на Демидова, която също подчертава, че писателите емигранти през първите десетилетия на ХХ век създават „мемоарен корпус от текстове“, който е инициран от „Живи лица“ на Гипиус през двадесетте години на ХХ век и финализиран от „Некропол“ на Ходасевич през 1939 г. (Демидова 2013: 123-124). Освен, че и двамата автори през образа на Другия постигат себепознанието си, те внушават противоположните си перцепции за духа и атмосферата на цяла една литературна епоха. Също така, горепосочените произведения са в качеството на творчески пример за представителите на „младото“ поколение писатели, които в своите еготекстове най-често цитират и препращат към „Живи лица“,

---

⁴ В изследването се използва точния превод „Живи лица“ на оригиналното заглавие „Живые лица“, макар че тук за емпиричен материал е избрано преведеното на български език издание под наименованието „Живи образи“.

„Некропол“ и спомените на Цветаева. Така например, С. Маковски почти преповтаря първите две произведения в своите „Портрети на съвременници“.

6.3. Инспирация на заглавието на настоящия труд

Подтик за формулировката на темата на настоящия труд стана книгата на Бердяев „Самопознанието“, която остава извън границите на разглежданите еготекстове. Причина за това е, че нейният автор се мисли най-вече като философ, а и самата творба, макар и определена като „автобиография“ се отнася към друго научно поле. Във философски аспект самопознанието е „път за опознаването на света“ или то е „познание за човека изобщо“ (Бердяев 1993: 333). Според Бердяев неговата книга „Самопознанието“ по своя замисъл е свързана не толкова с признанията и себеразкритията, колкото с лабиринта на познанието за човека като микрокосмос, с онтологичната необходимост от търсенето на смисъла на живота.

ВТОРА ГЛАВА

Памет и себепознание

I

Моделът на себепознание на З. Гипиус през паметта в еготекста „Живи лица“

Сред плеадата на емигриралите в Париж руски писатели, отчетливо се откроява присъствието на Зинаида Николаевна Гипиус. Тя заслужено привлича вниманието както с живота и творчеството си, така и с модела на себепознание, експлициран в изследваната тук книга „Живи лица“. Изборът не е случаен, а е плод на желанието да се представи една неповторима индивидуалност, известна както с външната, така и с вътрешната си екстравагантност.

Родена в град Бельов през 1869 г. и завършила жизнения си път през 1949 г. в Париж, З. Гипиус се нарежда сред най-известните летописци както на Сребърния век, така и на драматичните събития от съвременността в родината ѝ. Не само в Русия, но по-късно и на Запад, тя не остава незабелязана с ролята си на влиятелна фигура, допринесла за консолидирането на емигрантската интелектуална мисъл. Културнотворческата и обществената ѝ активност предизвикват интереса на немалък брой колеги и съвременници, а по-късно и на редица изследователи, особено след преоткриването ѝ в родината. Така например, литературоведът Н. Богомолов дава висока оценка на творческото наследство на писателката, като отбелязва, че без нея е „невъзможно да си представим руската литература“ през епохата на Сребърния век (Богомолов 1991: е.р.). Това изказване е препратка към литературната ѝ дейност, допринесла за прокарването и прилагането на основните принципи на руския символизъм.

В емиграция Зинаида Николаевна продължава традицията с писането на дневници като „Варшавский дневник“ (1920-1921), „Коричневая тетрадь“ (1921-1925), „Итальянский дневник“ (1935-1937), „Серое с красным“ 1940 г. и други, създава книгата си „Живые лица“ (1925) и спомените – „Дмитрий Мережковский“ (1943). Нейните дневници са средство за диалог с времето, запечатали съхраненото от фактологична памет. Тя ги диференцира от спомените, като подчертава, че „дневникът е самото течение на живота“, той показва „времето в неговата продължителност“, той е повече с календарен характер, докато „„спомените“ могат да дадат образа на времето“ (Гипиус 1929: 155). Това признание е неоспоримо и дневниците ѝ няма да бъдат поставени в полето на *еготекста*. Както беше вече отбелязано в увода, а и във втора част на първа глава на настоящото изследване, в качеството на *еготекст* ще се анализира творбата „Живи лица“. Вл. Ходасевич я определя като сборник от „литературни възпоминания“, написани под формата на очерци и посочва, че

значението на книгата (се състои именно в пристрастния поглед на мемоаристката Зинаида Николаевна и „освен описаните в тази книга хора, пред читателя автоматично изниква нескритото, много „живо лице“ на самата Гипиус“⁵.

В настоящия труд в съгласие със становищата на А. Ляшченко, А. Николюкин и П. Троев, „Живи лица“ се разглежда като *еготекст*, тъй като литературният портрет се вписва в полето му (Вж Кириллова 2004: е.р. и Троев 2004: 89). Освен това, един от основните акценти на книгата е насочен към портретирането на личности на фона на литературно историческата епоха от началото на ХХ век. Авторката под ъгъла на личната си перцепция следва линията на портрета, разпозната в представянето на физическите особености на своите протагонисти. Също така, в архитектурата на творбата присъстват ономастични реконфигурации, биографични фрагменти, психологически професионални и човешки характеристики, подплатени от присъствието на „духа на времето“. Портретът е „комбинация от впечатления“, която „позволява да се види същността“ на обекта на описание. Тази „комбинация от впечатления“ придобива аспект на „своеобразна доминанта“, „ъгъл на виждане“, който мемоаристката се опитва да експлицира (Зобов, Мостепаненко 1978: е.р). На някои места Гипиус, ръководена от интуицията си на поет, излиза от границите на модалността на портрета и вплита в тъканта му стихове, за да го персонифицира през емоционалната си памет. Авторката умело вгражда в структурата му описания на топоси, на ландшафти, както и оценъчното си отношение. Това е естествено, тъй като еготекстовете не са с окончателно дефинирани очертания. Демидова ги определя като „метажанр“, като „своего рода жанров континуум“, в чиито рамки авторите сътворяват „единен емигрантски мит“ (Демидова 2013: 120). Под общото наименование „Живи лица“ са събрани шест текста, писани по различно време. Първият е „Моят лунен приятел (За Блок)“ – 1922 г., следван от „Обсебеният (За Брюсов)“ – 1922 г., „Малката Анина къщичка (Вирубова)“⁶ – 1923 г., „Замисленият странник (За Розанов)“ – 1923 г., „Откъслечно (За Сологуб)“ – 1924 г., „Благоуханието на белите коси (За мнозина)“ – 1924 г. В книгата паметта на Гипиус възпроизвежда срещи и случки с А. Блок, А. Бели, В. Брюсов, В. Розанов, Ф.

---

⁵ „кромe описанных в этой книге людей перед читателем автоматически возникает нескрываемое, очень „живое лицо“ самой Гипиус“ (Ходасевич 1996: е. р.).

⁶ „Малката Анина къщичка“ е отклонение от модалността на литературния портрет и лишена от каквато и да е автобиографична референциалност, представя фрагмент от руската история, посветен на ролята и влиянието на Распутин върху императорското семейство. Мемоаристката не се явява свидетел или участник в случките, затова въвежда в нарацията фигурата на друг повествовател – тази на историческия очевидец Ана Вирубова, чиито свидетелства са в качеството на документален източник, за да се гарантира автентичността и истинността на преразказаното. Заглавието не се включва в изследователското поле, тъй като не рамкира *еготекст*, а Гипиус разпознава и определя себе си единствено като разказвач на „страшната приказка“ на сегмент от „руската история“ (Гипиус 2017: 81). Целта на включването на този текст в книгата е пресъздаване на усещането за края на една епоха.

Сологуб, Ана Вирубова и други, които представя на фона на историческото време. За да експлицира перцепцията за себе си като приемник и продължител на родната литературна мисъл, авторката представя и контактите си с писатели, разпознати като представители на руския канон, като принадлежащи на предходното поколение известни творци: А. Чехов, Л. Толстой и графиня С. Толстая, А. Майков, П. Вайнберг, Д. Григорович, А. Суворин, Я. Полонски и А. Плещеев. Мотивът за срещата е универсален, тъй като присъства почти във всяка литературна творба, познат е като една от основните хронотопни теми и като ключов елемент от сюжета на епоса (Бахтин 1983: 284-285).

Основни изводи:

* В наративната тъкан на литературните портрети авторката се идентифицира с културното съзнание на поколението на символистите, приемайки идейно-естетическия им модел за света. Доказателство за това са художествените похвати, които Гипиус използва при презентирането на своите протагонисти, като фреквентната употреба на кавички, на многоточия, на символи, на цветове и багри, на опозиции и спираловидни повторения.

* През спомена за картините на родния ареал, Зинаида Николаевна илюстрира съзнание за принадлежност и обич към това свидно пространство, в което тя се самоопределя като носител на руска идентичност.

* Писателката се себепознава и себеразкрива като верен и предан приятел, в образа, създаден от нея се разпознават също самокритичност, самодисциплина.

* Демонстрира съзнание за своята значителност и известност, за творческа оригиналност и интелект, самоидентифицира като своеобразна и изключителна поетеса, критичка и общественичка. Гипиус се себепознава като идеологически противник на привържениците на болшеvizма.

* Тя се идентифицира като добър психолог, познавач на човешката душа, признава своята изключителна наблюдателност. Например, в портрета за В. Брюсов, тя макар и не веднага, съумява да разкрие „тайната“ му: „Почти всички виждаха, че в него има, че в него се крие някакво безумие. Но къде е то и в какво е – не виждаше почти никой“ (Гипиус 2017: 56).

* Паметта при Гипиус е изразена чрез оценъчно-критичният ритуал, през жеста на признанието, заклеяването. Спомените носят следите на емоциите, проникнали в дълбоките структури на паметта ѝ, като радост, гняв, болка, жалост, гордост, възторг и други. Критично-аналитичната, изповедалната, полемичната тоналности маркират темперамента на една изключително егоцентрична натура, посветила живота си на културно обществена и писателска дейност.

II

Еготекстът на М. Цветаева „Автобиографична проза“ като място за памет и път към себепознание

Тази част от Втора глава на дисертационния труд е посветена на начина, по който М. Цветаева се себепознава и идентифицира през паметта в *еготекста* „Автобиографична проза“, отчасти чрез изповедите⁷ си, представени в „Живот в огъня“, както и в избрани фрагменти от „Спомени за поети“. Името на поетесата заслужено се вписва сред тези на най-утвърдените руски автори от първата половина на ХХ век, което е допълнителен аргумент за нейния избор тук. Цветаева е една от малкото творци, която отхвърля общоприетите от социума постулати, водена от доминиращото усещане да бъде себе си, да е оригинална, единствена, неповторима, отграничаваща се от останалите, да е освободена и независима, неподражаваща на литературни шаблони и модни тенденции. Марина Ивановна се себепознава като всеотдаен творец, сляла живота си с писането. Тя се труди ежедневно, за да усъвършенства своя стил, за да добие онази абсолютност и оригиналност на стиха, чрез които да си намери заслужено и достойно място сред поети, като Пастернак и Рилке. Започва творческата си кариера на поет в родината, а в годините на емиграция художествените ѝ търсения излизат от рамките на лирическия жанр. Извън Русия разширява корпуса от еготекстове, като „Автобиографична проза“, „Спомени за поети“, „Повест за Сонечка“ и т.н. В „Автобиографична проза“ емоцията е водещото начало, образувало ядрото на матрицата – памет, чийто модел се представя чрез различни интонационни жестове. В структурата на този еготекст наред с фактологията са вкодирани субективни възприятия, както за самата нея, така и за света на другите.

Изборът на „Автобиографична проза“ в качеството на материал за анализ в настоящия труд би могъл да се аргументира с обяснението на Цветаева, че корените на нейната индивидуалност се крият в най-ранните ѝ години: „На четиридесет и седем години ще кажа, че всичко, което ми е било съдено да

---

⁷ Изповедта ще се разглежда като най-пряка експликация на себепознанието. Във втора част на Първа глава бе изяснено, че дневници и писма, които не са с летописен характер, отразяващи исторически или обществени събития и случки, а представят вътрешния свят на автора през жеста на изповедта, ще бъдат включени в полето на еготекста.

Не случайно Русо озаглавява мемоарите си „Изповеди“, в които продължава традицията на себепознанието. Виж Гинзбург 1971: 202.

В настоящото изследване се ползват и цитати от събраните от Цв. Тодоров изповеди на Цветаева под заглавие „Живот в огъня“.

Я. Андреева въз основа на подробно обследване на концепциите на други учени за изповедта обобщава, че тя се дефинира като поджанр на автобиографията. Виж Андреева 2007: 53-54. Във втора част на Първа глава на настоящия труд вече бе уточнено, че автобиографията и инвариантните ѝ форми ще се разглеждат като еготекстове. Поради това изповедта също се приема за *еготекст*.

науча, съм научила до седмата си година, а през останалите четиридесет съм го осъзнавала“ (Цветаева 2014: 63).

В книгата акцентът основно е върху спомените за детството, което хвърля светлина върху модела на световъзприятие на поетесата. Тези ранни периоди от човешкото развитие са ключови и за нейното оформяне като личност, за вкодиране на заложбите ѝ. Цветаева открива в детството си свисше определения ѝ талант на поет, белязал и предопределил целия ѝ житейски път. Тя признава в писмо до приятелката си О. Чернова: „Господи! – от кого и от какво не ме е боляло в живота, с кого ми е било *не-болно*? Това е моят път още от детството. Да обичаш: да те боли...“ (Цветаева 2014: 242).

В текстовете, обединени под общото название „Автобиографична проза“ се тематизират раждането и развитието на творческото самосъзнание на авторката. Самите те са диференцирани с отделни заглавия като: „Баща ми и неговият музей“, „Раждането на музея“, „Откриването на музея“, „Шарлотенбург“, „Мундирът“, „Лавровият венец“, „Кулата в бръшлян“, „Домът на Стария Пимен“, „Кириловни“, „Майка ми и музиката“, „Майчината приказка“, „Дяволът“. Тези наративи представляват научен интерес, тъй като все още не са достатъчно обследвани, а в тях Цветаева, водена от импулса си за самопознание, се отдава на търсене на своя минал Аз, анализира причините за трагичната си съдба, като ментално репродуцира паметни за себе си моменти, въздействали за формирането на отношението ѝ към живота и към околните. Припомняйки си най-ранните години, мемоаристката сякаш прави равносметка дали е успяла да реализира обещанията или клетвите на детското Аз. В текстовете със заглавия: „Баща ми и неговият музей“, „Раждането на музея“, „Откриването на музея“, „Шарлотенбург“, „Мундирът“, „Лавровият венец“, са представени фрагменти от генеалогията, биографията и труда на бащата Иван Цветаев, други – като „Майчината приказка“, „Майка ми и музиката“, „Дяволът“ – са със симптоматични заглавия. Последните две – са отпечатани на страниците на „Съвременни записки“ през 1935г. Към тези еготекстове може да се включи и „Моят Пушкин“, публикуван в същото списание, тъй като влиянието на автора на „Евгений Онегин“, формирал поетичната традиция на XIX век е неимоверно силно върху личността и творческия натюрел на Цветаева.

Основни изводи:

* В настоящото изследване, опирайки се на дефиницията, дадена в психологията, **паметта** се припознава като ментален феномен, свързан с реконструкцията на минали случки. Еготекстовете се открояват като едни от местата за съхраняване на памет. Тя може да се определи като емоционална, разпозната в изпитаните чувства, като сетивна, изразяваща се в създаване на спомени за зрителни, звукови възприятия, а също и за вкусови и сензорни усещания.

* В дисертационния труд се използва **понятието ритуал на памет**, който се интерпретира като творчески или духовен акт на създаване на текста и механичното му записване, а смисловото му поле съдържа определен авторов модел памет, било то сингуларна, културна, социална, религиозна, митологична и т.н.

* Цветаева представя процеса на спомнянето чрез въвеждането на думи и изрази, като „помня“, „аз, детският свидетел на ония години“, „не мога да не спомена“, „няма да забравя“, „в моята памет“ и други, които удостоверяват темпоралната дистанцираност на нарацията от момента на писането. В *еготекста* ѝ авторефлексии са озвучени от интонациите на признанието, на споделянето, на желанието, на изповедта, на самооценката. В нарацията като ритуал на памет би могъл да се открие този на цветовата игра, на митотворчеството, на изповедалната интенция.

* Чрез въвеждането на образа на *другия*, на представителите на фамилната среда, нараторката се опитва да осъзнае взаимодействията си с нея и с околния свят, да направи равносметка на вътрешните си колебания, неизказани терзания, противоречиви пориви и страсти, които отразени в *еготекста* ѝ са индикация за познанието за себе си.

* Мемоаристката въвежда и намесата на свръхестествени сили в творческото си самоопределяне, за да изгради съзнание за избранност, за различност от другите, придавайки онтологично измерение на съдбата си.

III

Владислав Ходасевич: памет и себепознание в „Некропол“

Изборът на Вл. Ходасевич редом с този на Гипиус и Цветаева е подкрепен и от констатацията на изследователката О. Демидова, че авторите, които създават своите „автодокументални текстове“ в периода след Великата отечествена война, често се основават на „дневниците и мемоарите на предшествениците си“, а най-многобройни са препратките към „Петербургски зими“, „Живи лица“, „Некропол“ и „спомените на Цветаева“ (Демидова 2013: 129).

През 1939 г., последна в неговия живот, мемоаристът селектира девет измежду многото написани за последните петнадесет години и публикувани на страниците на различни вестници и списания спомени и ги обединява под заглавието „Некропол“. Портретите на съвременниците, макар и създадени по различно време, отговарят в тематично и художествено отношение на модернистичните търсения на Сребърния век. Произведението би могло да се приеме като цикъл от литературни портрети, а те се включват в полето на еготекста, съдържащ мотива за себепознанието. Още повече, че тази мемоарна творба във вътрешнотекстовото пространство на дисертационния труд би могла да се разглежда като финализираща модалност на редицата портрети, иницирана от Гипиус в разгледаната ѝ вече книга „Живи лица“. Двете заглавия са антиномични в семантично отношение и в настоящото изследване биха могли да се разпознаят като две части на общ културологичен контекст. Мемоаристката иницира началото и разволя на литературната епоха с нейните най-емблематични представители, а Ходасевич интерпретира особеностите на живототворческия модел на теурзите на символизма, както и настъпването на техния край, интегрирайки в нарацията и собственото си светоусещане.

В качеството на емпиричен материал се ползват онези фрагменти от книгата „Некропол“, в които авторът постига себепознанието си, а то най-целенасочено е реализирано в първите пет спомена: „Краят на Рената“ (На Нина Петровска), „Брюсов“, „Андрей Бели“, „Муни“, „Гумильов и Блок“, извън обсега на изследването остават: „Гершензон“, „Сологуб“, „Есенин“ и „Горки“.

Погледът към другите и субективните автори оценъчни настроения доминират автобиографичната компонента в „Некропол“. Повествователят се саморазкрива чрез подбора на художествените детайли, през жеста на остойностяването на съвременниците и самия себе си и през специфичните интенции на паметта, изразени чрез авторовите разсъждения. Ходасевич започва разказа за писателката Н. Петровска, с датата и мястото на нейната смърт като пример за жертва на своето време. Началото на повествованието е с ефекта на смислов заряд, тъй като спомнящият си в лапидарен вид представя своя замисъл, който разгръща по-нататък в нарацията. Личната съдба на писателката е в основата на житейската участ на героинята на Брюсов – Рената от романа „Огненият ангел“, който е модел за преплитане на линията на живота

с тази на творческото въображение. Затова и наименованието на първия поместен в „Некропол“ спомен е „Крайт на Рената“. Заглавието съдържа идеята на представителите на символизма за трансформирането на живота в изкуство и обратно. Авторът се идентифицира като носител на тази идея в ранните си творчески години чрез пресъздаването на образа на Муни, но впоследствие той разпознава гибелния ѝ изход и я развенчава чрез презентирания на живототворческия модел на В. Брюсов. Ходасевич отразява и емблематичното присъствие на А. Бели в епохата на модернизма като усещане за доминантен жинетворчески модел. В опита да разбере първопричината за аксеологичната система на Бели, анализирайки и фобиите, и различните му перцепции, превърнали се в стимул за по-късното му творческо вдъхновение и поведение, авторът се идентифицира като вещ познавач на човешката душа. Мотивът за себепознанието на мемоариста се съдържа в отношението на съпричастност и емпатия към своя протагонист, породено от чувството за сходство в светоусещанията им и за духовна близост.

В кръговата структура на нарацията, между началото и края, със средствата на противопоставянето и съпоставянето, чрез създаване на опозиции и паралели, Ходасевич представя жинетворческия модел на символиста Блок и този на акмеиста Гумилъв. Авторът се не се идентифицира със съзнанието на последния за аристократичност, елитарност, лидерство, театралност и егоцентричност, а се определя като литератор, ценящ правдивостта и простотата на Блок, отразена в поетическата му практика.

Основни изводи:

* Повествователят се себепозкрива през перцепцията и субективна си оценка за епохата и за символизма като човек с модерно мислене, принадлежащ на своето време, чиято същност и особености откроява детайлно, през интонацията на разсъжденията, анализа, авторските отстъпления.

* Ходасевич разкрива своята наблюдателност и уменията си да забелязва и незначителни за другите неща. Той не пропуска да включи в общата система от образи и своя, откроява себе си като привърженик на идеята за социално равенство в културните среди, като заклеява автократизма на В. Брюсов.

* Разпознава се като значим и оригинален поет чрез вмъкнатите в наративния дискурс за другите, индиректни себепреценки.

* Авторът се себепозкрива с метода на контраста, чрез изграждане на опозиции и антитези, озвучени от критични нагласи и разобличителни интонационни жестове.

* Ходасевич експлицира отношението си към отминалия литературен период и към неговите представители със средствата на собствената им естетическа система. Редува и преплита наративните пластове за литературния живот и тези за създателите му и техните противоречиви взаимоотношения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключението на настоящия десертационен труд следва да се отбележи, че **целта** на изследването е постигната, а произтичащите от нея задачи **са решени**. Изяснени са основните понятия, детерминирани в увода, посочени са и моделите на себепознание на селектираните в изследването писатели емигранти през паметта им за миналото.

БИБЛИОГРАФИЯ НА АВТОРЕФЕРАТА

Андреева 2007: Андреева Я. Аз-ът като Друг Дискурси на идентичността в автобиографичното творчество на Фернанду Намора, ИК “СемаРШ“, София, 2007.

Бахтин 1983: Бахтин М. 1983. Въпроси на литературата и естетиката. Издателство Наука и изкуство, София, 1983.

Бердяев 1993: Бердяев Н. Самопознанието Опит за философска автобиография, София, „Христо Ботев“, 1993.

Богомолов: Богомолов Н. А. Любовь одна. <www.belousenko.com/books/silver_age/gippius_bogomolov.htm> 20.09.2018.

Бондарь 2015: Бондарь И. Эготекст в творчестве Гюнтера Грасса: диссертация, Москва, 2015. <<http://www.dslib.net/literatura-mira/jegotekst-v-tvorchestve-gjuntera-grassa.html>>12.04.2018.

Бунин 1924: Бунин И. Миссия русской эмиграции (Речь Ивана Бунина, произнесенная в Париже 16 февраля 1924 года), Париж, 29 марта 1924 г.

Гаврилов 2017: Гаврилов И. Ф.А. Степун о России и Русской философии <[christian-reading.info: christian-reading.info/data/2017/02/2017-02-19.pdf](http://christian-reading.info:christian-reading.info/data/2017/02/2017-02-19.pdf)> 01.11.2018.

Гинзбург 1971: Гинзбург Л. *О психологической прозе*, Советский писатель, Ленинград, 1971.

Гиппиус 2017: Гиппиус З. Живи образи. София. Изд. „Изток-Запад“, 2017.

Гиппиус 1929: Гиппиус З. О Синей книге // *З.Н.Гиппиус. Синяя книга: Петербургский дневник 1914 - 1917г.* Белград, 1929, 155.

Глэд, Хазанов 2001: Глэд Дж., Хазанов Б. Допрос с пристрастием литература изгнания. Москва: Захаров, 2001.

Гуревич 2004: Гуревич А. М. Социально-психологические особенности личности и мотивации потенциального эмигранта: На примере репатриации в Израиль <<http://www.dissercat.com/content/sotsialno-psikhologicheskie-osobennosti-lichnosti-i-motivatsii-potentsialnogo-emigranta-na-p>> 01.11.2018.

Dekker 2002: Dekker R. Jacques Presser's Heritage: Egodocuments in the Study of History *Memoria y Civilizacion* (MyC), 5, 2002, 13-37.

Демидова 2013: Демидова О. Мемуарная и автодокументальная проза // *Литература русского зарубежья (1920–1940)* : учебник для высших учебных заведений Российской Федерации / отв. ред. Б. В. Аверин, Н. А. Карпов, С. Д. Титаренко Санкт-Петербургского государственного университета, 113-135.

Демидова 2015: Демидова О. Р.. Изгнание как послание Эстезис и этос русской эмиграции. Санкт-Петербург: „Русская культура“, 2015.

Димитрова 2010: Димитрова Н. Георгий Флоровски – разриви и връзки // „*Погасло дневное светило...*“ *Руската литературна емиграция в България 1919-1944* Радостин Русев, Йордан Люцканов, Христо Манолакев, Акад. Изд. „Проф. Марин Дринов“, София, 2010, 308.

Дмитриева 2005: Дмитриева И. А. Русская литературная диаспора в славянских странах (Чехословакии, Югославии, Болгарии) в 20 -30 годы XX века

<http://dissland.com/catalog/russkaya_literaturnaya_diaspora_v_slavyanskih_stranah_chehoslovakii_yugoslavii_bolgarii_v_20_30_godi.html> 12.09.2018

Зарецкий 2012: Зарецкий Ю. История субъективности и история автобиографии: важные обновления // *Неприкосновенный запас* №3(83) 2012, 7.

Зобов, Мостепаненко 1978: Зобов Р. А., Мостепаненко А. М. О некоторых проблемах взаимосвязей философии и искусства // *Творческий процесс и художественное восприятие*, Ленинград, „Наука“, Ленинградское отделение 1978.

Кириллова 2004: Кириллова Е. Мемуалистика как метажанр и ее жанровые модификации (На материале мемуарной прозы русского зарубежья первой волны), Владивосток, 2004.

Лесневская 2013: Лесневская Д. Русское зарубежье в эпоху глобализации // *Русское Зарубежье и Славянский мир*, Сб. трудов, Сост. П. Бунык Слав. общ. Сербии, Белград, 22-32.

Михеев 2006: Михеев М. Дневник в России XIX-XX века – эго-текст, или пред-текст Москва, 2006.

Петкова 2010: Петкова Г. Литературният проект „Песни изгнанья“ // „*Погасло дневное светило...*“ *Руската литературна емиграция в България 1919-1944* Р. Русев, Й. Люцканов, Хр. Манолакев, Акад. Изд., Проф. М. Дринов“, София, 2010, 47-68.

Райх 2011: Райх В. Анализ на характера, Леге Артис, 2011.

Рикьор 2004: Рикьор П. Самият себе си като някой друг, Плевен, „АЕ“ АД, 2004.

Суханек 2013: Суханек Л. Место антропологии в эмигрантологических исследованиях // *Русское Зарубежье и Славянский мир*, Сборник трудов, Составитель Петр Бунык Славистическое общество Сербии, Белград, 2013, 12-21.

Троев 2004: Троев П. „Руският модернизъм“ Енциклопедичен речник, Книгоиздателска къща „Труд“ София, 2004.

Цветаева 2014: Цветаева М. Живот в огъня. Изповеди представени от Цветан Тодоров. Издателство „Изток-Запад“, София, 2014.

СПИСЪК С НАУЧНИТЕ ПУБЛИКАЦИИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Иванова З. Към семантиките на понятието *еготекст* В: *За смисъла на догадките* Сборник в чест на доцент д-р Румяна Евтимова. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2019, С. 162 – 174. ISBN 978-954-07-4911-2

Иванова З. Същност и характер на руската емиграция от началото на XX век В: *Verba iuvenium – словото на младите*. Пловдив: Издателство ПУ, 2020 (№2). С. 296 – 306. ISSN:2682-9460.

Иванова З. „Самопознанието“ на Николай Бердяев: идентификации на маргиналността В: *Литературната периферия: памет и употреби*. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, С. 284 – 292. ISBN 978-954-07-5115-3

Иванова З. Марина Цветаева – реконструкция чрез спомена В: *Verba iuvenium – словото на младите*. Пловдив: Издателство ПУ, 2021 (№3). С. 355 – 367. ISSN:2682-9460.

Иванова З. Ритуали на памет в еготекстовете на руски писатели емигранти В: *Изоляция и глобализация. В отговор на актуалната световна ситуация*. София, „Аз-буки“, 2021, С. 253 – 260. ISBN 978-619-7065-81-7

ОСНОВНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

* За пръв път в българската литературоведска русистика се използва понятието *еготекст*. То се осмисля в пряка връзка с акта на себепознание на авторите му и се разпознава като място за памет.

* За пръв път се обговаря семантиката на съставните му части.

* Паралелно се разглеждат неологизмът *егодокумент* и понятието *еготекст*. Посочена е връзката между тях и е обоснован изборът в настоящото изследване на второто понятие.

* За пръв път анализирани са творби, включени в книгите „Живи лица“, „Автобиографична проза“ и „Некропол“ се припознават като еготекстове.

* За пръв път горепосочените произведения в българското научно поле се изследват в тази последователност.

* Като иновации могат да се определят:

– жанровото дефиниране на семантичното поле на понятието *еготекст* по начина, по който е осъществено тук, а именно чрез включване в полето му на автобиографиите и техните инвариантни форми, на мемоарите, на литературните портрети, на писмата и дневниците, но единствено на тези, които са с изповедален характер и по този начин се явяват препратка към себепознанието;

– разширяването и допълването на критериите, по които едно произведение се припознава като *еготекст*.

* С настоящия труд се разширява полето на българската русистика, тъй като имената на З. Гипиус и Вл. Ходасевич не са достатъчно изследвани и познати на българския читател. а М. Цветаева, макар и достатъчно известна, е анализирана от нов ракурс.